

INTEGRACE LOUTEK A LOUTKOVÉHO DIVADLA V MATEŘSKÉ ŠKOLE

Jarmila HONZÍKOVÁ, CZ

Resumé

Předložená výzkumná studie je zaměřena na téma začlenění loutky a loutkového divadla do činnosti dětí v mateřské škole. Představuje nejen začlenění práce s loutkou do jednotlivých vzdělávacích oblastí, ale i výsledky unikátního dotazníkového šetření v mateřských školách, které bylo zaměřeno na využívání a tvorbu loutek a loutkového divadla dětmi i učiteli.

Klíčová slova: mateřská škola, loutky, loutkové divadlo, výzkum.

THE INTEGRATION OF PUPPETS AND PUPPET THEATRE TO KINDERGARTEN

Abstract

The research study focuses on the inclusion of puppet and puppet theater in the activities of children in kindergarten. It introduces not only the integration of puppet work into individual educational areas, but also the results of a unique questionnaire survey in kindergartens focused on the use and creation of puppets and puppet theater by children and teachers.

Key words: kindergarten, puppets, puppet theatre, research.

Úvod

Osobnost dítěte se začíná rozvíjet v předškolním věku. Dochází k rozvoji motoriky, řeči, myšlení, paměti, představivosti, sebeovládání a schopnosti prosadit se. Dominantní činností dítěte předškolního věku je hra, kterou dítě vyjadřuje svůj názor, hra je pro něho také prostředkem pro rozvoj všech psychických funkcí (fantazie, tvořivost, řeč, vnímání, myšlení, paměť apod.), zároveň umožňuje dítěti prosadit se, vyjádřit se a odreagovat se. Hra je využívána i pro rozvoj psychomotorických dovedností, neboť pro malé dítě není mnohdy nejdůležitější konečný výrobek, ale mnohem častěji je pro něj důležitější samotná manuální činnost. Jednou takovou velmi oblíbenou činností v tomto období je nejen hra s loutkou, ale také její výroba, neboť dítě v tomto věku je obdařeno velkou mírou fantazie, dochází u něho k rozvoji vizuální integrace, kdy je dítě schopno vnímat komplexně a neulpívat na detailu. Dítě sice rozlišuje živé bytosti od neživých objektů, ale stále je schopno přiřazovat neživým věcem vlastnosti živých. Fantazie se při hře projevuje animismem, antropomorfismem a má pro dítě harmonizující význam. A právě hra s loutkou a její výroba může naplňovat rozvoj nejen originální fantazijní představy, ale zároveň rozvíjet psychomotorické dovednosti a v konečné fázi i vyjadřovací schopnosti (Honzíková, 2015). Otázkou zůstává, zda jsou učitelé schopni využít hru s loutkou a její výrobu pro plnění rámcových cílů RVP PV. Předložená výzkumná studie vychází z výsledků dotazníkového šetření v rámci projektu SGS 2017-001 - Vztah dosažené úrovně manuální zručnosti ke stupni projevované kreativity a jeho dopad na rozvoj technických dovedností.

1 Východiska výzkumu - loutka ve vzdělávacích oblastech v mateřské škole

Loutky jsou dnes součástí každé mateřské školy. Děti je využívají společně s pedagogy při spontánních i námětových hrách, učitelky je využívají jako motivační prvek např. pro povzbuzení

zájmu o činnosti, nebo pro komunikaci s dětmi. Loutky jsou využívány pro zpestření i při různých činnostech jako jsou pohybové aktivity, hudební i výtvarné, mají vliv na celkovou atmosféru ve třídě, působí i na vzájemné vztahy ve třídě, celkově se podílí na rozvoji dovedností a schopností. Loutka má tedy bezesporu své nezastupitelné místo v životě dítěte, a proto se v následujícím textu zaměříme na využití loutky při plnění cílů jednotlivých vzdělávacích oblastí v mateřské škole.

Dítě a jeho tělo

Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v oblasti biologické je stimulovat a podporovat růst a nervosvalový vývoj dítěte, podporovat jeho fyzickou pohodu, zlepšovat jeho tělesnou zdatnost i pohybovou a zdravotní kulturu, podporovat rozvoj jeho pohybových i manipulačních dovedností, učit je sebeobslužným dovednostem a vést je ke zdravým životním návykům a postojům (RVP PV, 2017).

Loutku lze využít při veškerých pohybových aktivitách, ranních pohybových chvilkách, při delším tělovýchovném celku, při pobytu venku, samozřejmě i při pohybových hrách a hudebně pohybových hrách. Loutka učiteli může pomoci při názorných ukázkách jednotlivých správných cviků nebo naopak pro ukázkou nevhodného cvičení. Při pohybových a tanečních hrách využije učitel loutku například jako motivační prvek. Ve vhodných chvílích poslouží loutka pro další vzdělávání o lidském těle a tím i související péči o něj. Loutku využívají i mnozí terapeutové v dětských nemocnicích a léčebnách zabývající se pohybovým ústrojím.

Dítě a jeho psychika

Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v psychologické oblasti je podporovat duševní pohodu, psychickou zdatnost a odolnost dítěte, rozvoj jeho intelektu, řeči a jazyka, poznávacích procesů a funkcí, jeho citů i vůle, stejně tak i jeho sebepojetí a sebenahlížení, jeho kreativity a sebevyjádření, stimulovat osvojování a rozvoj jeho vzdělávacích dovedností a povzbuzovat je v dalším rozvoji, poznávání a učení (RVP PV, 2017).

Komunikativní dovednosti umožňují člověku dorozumět se s okolím. Schopnost komunikovat je mezi jiné dána ovládnutím a pochopením určitých signálů, znaků, vyjadřovacích prostředků (Tomková, 2013). Komunikace prostřednictvím loutek je pro některé děti mnohem snadnější, než komunikace s dospělými či vrstevníky. Co neumí dítě vyjádřit slovem, může vyjádřit pohybem figury. Loutka je pomocníkem i při rozvoji řeči a často používanou pomůckou logopedů. Hravou formou loutka může dětem pomáhat také při jejich dalším vzdělávání. Hračka v podobě loutky se používá při terapii zneužívaných a týraných dětí.

Dítě a ten druhý

Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v interpersonální oblasti je podporovat utváření vztahů dítěte k jinému dítěti či dospělému, posilovat, kultivovat a obohacovat jejich vzájemnou komunikaci a zajišťovat rozvoj těchto vztahů (RVP PV, 2017).

Hra má u dětí v předškolním zařízení převážně kolektivní formu, která předpokládá velice úzkou spolupráci všech účastníků. Prostřednictvím loutek si děti nenásilně utvářejí sociální vztahy ke svému okolí, k ostatním dětem. Při hrách si začínají uvědomovat sami sebe, učí se podřizovat a respektovat ostatní. Loutka pomáhá navodit různé modelové situace, a tím umožnit dítěti pochopení mezilidských vztahů.

Dítě a společnost

Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v oblasti sociálně kulturní je uvést dítě do společnosti ostatních lidí a do pravidel soužití se s ostatními, uvést je do světa materiálních i duchovních hodnot, do světa kultury a umění, pomoci dítěti osvojit si potřebné dovednosti, návyky i postoje a umožnit mu aktivně se podílet na utváření společenského soužití ve svém sociálním prostředí (RVP PV, 2017; Orosová, 2011).

V této oblasti lze loutku využít téměř při každé činnosti. Učitel pravidelně organizuje dětem a s dětmi různé činnosti, v nichž se mohou rozvíjet a realizovat. Jednou z těchto činností je hra dětí s loutkou (loutkové divadlo) pro obecenstvo složené z vrstevníků či rodičů. Zážitek je možné umocnit výrobou vlastních loutek. Velký význam pro vnímání společenských hodnot má také návštěva loutkového divadla, kdy dítě zažívá slavnostní atmosféru, učí se chovat na takovýchto akcích. Opomenout nelze ani význam loutkového představení přímo v předškolním zařízení.

Dítě a svět

Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v environmentální oblasti je založit u dítěte elementární povědomí o okolním světě a jeho dění, o vlivu člověka na životní prostředí – počínaje nejbližším okolím a konče globálními problémy celosvětového dosahu – a vytvořit elementární základy pro otevřený a odpovědný postoj dítěte (člověka) k životnímu prostředí. Loutka může dítěti ukazovat správnou cestu při zachovávání čistého okolí kolem nás (RVP PV, 2017).

Prostřednictvím různých druhů loutek může dítě poznávat rozdíly mezi lidmi, rozdílné kultury, zvyklosti a tradice v ostatních částech světa (Richterjörková, 2006; Zacharová, 2015).

2 Oblast výzkumu - využívání loutek a loutkového divadla v mateřské škole

2.1 Průběh dotazníkového šetření

Cíle dotazníkového šetření

Cílem dotazníkového šetření byla analýza současného Rámcově vzdělávacího programu předškolního vzdělávání v závislosti na využívání loutek a loutkového divadla s ohledem na analýzu výukových metod vzdělávání v mateřské škole. V návaznosti na výsledky této analýzy byly stanoveny další cíle, jako např. odhalit četnost využívání výroby loutek v mateřské škole pro rozvoj psychomotorických dovedností, zjistit skutečný stav implementace loutek a loutkového divadla do výchovně vzdělávacího procesu jako vzdělávacího prostředku v mateřské škole.

Výzkumné metody

Pro výzkumné šetření byla použita metoda kvalitativní (analýza současného Rámcově vzdělávacího programu předškolního vzdělávání), nestandardizovaný dvacetipoložkový dotazník zaměřený na průzkum využívání loutek a jejich implementaci do výchovně vzdělávacího procesu, statistické vyhodnocení dat z nestandardizovaného dotazníku (Ferjenčík, 2000).

Výzkumný vzorek

Náhodným výběrem bylo zvoleno 68 respondentů z řad učitelů mateřských škol v Plzeňském kraji, z toho bylo 30 respondentů ve věku do 30 let, 22 respondentů mezi 30 až 40 roky, 13 respondentů ve věkové skupině 40 až 50 let a 1 respondent nad 50 let. Co se týká praxe, bylo nejvíce (48) respondentů s praxí do 5 let, 10 respondentů vykazovalo praxi v délce do 10 let a pouze 10 respondentů bylo

s praxí delší než 10 let. Vzorek respondentů doplnilo 122 učitelů mateřských škol ze Slovenské republiky ve věku do 30 let.

Výzkumné otázky

Pokud jsme se měli zaměřit na využívání loutek v mateřských školách, bylo nutné stanovit určité oblasti, které se staly oblastmi našeho zájmu. Na začátku jsme proto vytyčili základní otázky, které se následně staly východiskem pro dotazníkové šetření. Za základní otázky jsme stanovili tyto:

- Využívají učitelé v mateřské škole při své práci loutky?
- Hrají děti s učiteli loutkové divadlo?
- Jaké loutky jsou v mateřské škole nejpoužívanější?
- V jakých dalších situacích využívají učitelé loutky?
- Vyrábějí si učitelé sami loutky?
- Podílí se také děti na výrobě loutek?
- Navštěvují děti v rámci pobytu v mateřské škole loutkové divadlo?
- Navštěvují učitelé s dětmi také muzea loutek?

2.2 Výsledky dotazníkového šetření

Pro výzkumné šetření pomocí dotazníku bylo stanoveno několik tvrzení, z nichž zde uvedeme pouze tři:

T₁ - Děti z mateřské školy navštěvují loutkové divadlo.

T₂ - V mateřských školách vyrábějí učitelé loutky společně s dětmi.

T₃ – Učitelé v mateřské škole hrají s dětmi loutkové divadlo.

Pro ověření stanovených tvrzení byla vybrána data z dvaceti dvou položkového dotazníku. Výsledky ukázaly, že 81 % učitelů mateřských škol navštěvuje s dětmi loutkové divadlo (graf č. 1), z toho 62 % dokonce několikrát v roce. 40 % učitelů navštívilo s dětmi i muzeum loutek (graf č. 2). V tomto případě se potvrdilo, že děti z mateřské školy navštěvují hojně loutková divadla.

T₁ bylo potvrzeno, můžeme tedy konstatovat, že děti s mateřskou školou navštěvují loutková divadla.

Graf 1 – četnost návštěvy loutkového divadla mateřskými školami

Graf 2 – četnost návštěvy muzea loutek mateřskými školami

Z odpovědí týkajících se výroby loutek v mateřských školách vyplynulo, že 90 % učitelů vyrábí s dětmi loutky z různých materiálů, a to nejčastěji z papíru (63 %) a z textilu (47 %). Zároveň 44 % respondentů z celkového počtu uvedlo, že materiály různě kombinuje. Pokud se podíváme na druhy vyráběných loutek, je to zase velmi rozmanité. Většina učitelů vyrábí loutky různých druhů, nejčastěji jsou to loutky vedené zespodu (75 %), následují loutky plošné (53 %) a někde se učitelé pouštějí i do výroby loutek vedených zezadu, tzv. manekýnů (3 %) (graf č. 4). Co je ale potěšující, že 75 % respondentů uvedlo, že kromě výroby loutek s dětmi, vyrábějí i oni sami loutky pro děti, např. šité či háčkované maňásky.

T 2 se také potvrdilo, neboť děti se svými učiteli vyrábějí v mateřských školách loutky.

Graf č. 3 – četnost používaných materiálů při výrobě loutek v mateřské škole

Graf č. 4 - četnost druhů vyráběných loutek v mateřské škole

Z odpovědí také vyplynulo, že 96 % učitelů s dětmi také hraje loutkové divadlo (graf č. 5) a většina také potvrdila, že se děti na hře aktivně podílejí. Loutkové divadlo používají učitelé v mateřské škole hlavně jako motivaci pro další činnosti, pro zábavu a velmi často používají loutku pro účely komunikace s dětmi, např. pro pochvalu či pokárání, ale také pro nová sdělení (72 %) (Honzíková & Depešová, 2017).

T₃ se také potvrdilo, neboť hraní loutkového divadla patří k oblíbeným činnostem v mateřské škole.

Graf č. 5 – četnost hraní divadla v mateřské škole

Pro zjištění dalších souvislostí mezi návštěvou divadla a výrobou loutek, či mezi přesvědčením učitele o významu a používání loutek byly stanoveny základní hypotézy výzkumu:

H₁ – Děti, které navštěvují se školkou divadlo, vyrábějí také častěji loutky než děti, které do divadla se školkou nechodí.

H₂ – Děti, které navštěvují divadlo několikrát do roka, vyrábějí loutky častěji než děti, které navštěvují divadlo jen jednou.

H₃ – Učitel, který je přesvědčen o tom, že loutka slouží nejen k zábavě dětí, vyrábí loutky častěji než učitel, který se domnívá, že loutky jsou pro zábavu.

Pro statistické ověření navržených hypotéz byl použit Chí-kvadrátový test (Chráška, 2007). Pro potřeby statistického zpracování byly hypotézy upraveny.

H_{1_0}: Častější vyrábění loutek nezávisí na tom, zda děti navštěvují divadla či ne.

H_{1_A}: Častější vyrábění loutek je závislé na tom, zda děti navštěvují divadla či ne.

Kvůli nominálnímu charakteru dat jsme se rozhodli aplikovat chí-kvadrátový test pro čtyřpolní tabulku (Tab.1).

Tabulka 1 – vztah návštěvy divadla a výroby loutek

	Vyrábí - ano	Vyrábí - ne	Celkem
navštěvuje	88	47	135
nenavštěvuje	19	35	54
celkem	107	82	189

Výpočet jsme provedli podle vzorce určeného vzorce (Chráška, 2007).

$$\chi^2 = n \frac{(ad - bc)^2}{(a+b)(a+c)(b+d)(c+d)}$$

Vypočítaná hodnota $\chi^2 = 14,13$ zaokrouhlená na dvě desetinná místa byla vyšší než kritická hodnota na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ pro jeden stupeň volnosti (3,841). Předpoklad o nezávislosti výroby loutek a návštěv divadla se nepotvrdil. Výsledek zjištění je statisticky významný, tudíž můžeme potvrdit, že **H₁ se potvrdila**.

H_{2_0}: Častější vyrábění loutek nezávisí na tom, zda děti navštěvují divadlo vícekrát do roka.

H_{2_A}: Častější vyrábění loutek je závislé na tom, zda děti navštěvují divadlo vícekrát do roka. (Tab. 2)

Tabulka 2 – vztah tvorby loutek a četnosti návštěvy divadla

	Vyrábí - ano	Vyrábí - ne	Celkem
navštěvuje vícekrát v roce	53	16	69
navštěvuje 1x v roce	33	33	66
celkem	86	49	135

Vypočítaná hodnota $\chi^2 = 10,49$ zaokrouhlená na dvě desetinná místa byla vyšší než kritická hodnota na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ pro jeden stupeň volnosti (3,841). Předpoklad o nezávislosti výroby loutek a více návštěv divadla se nepotvrdil. Výsledek zjištění je statisticky významný.

Hypotéza 2 byla potvrzena.

H_{3_0}: Učitelé, kteří jsou přesvědčeni o tom, že loutka může napomoci komunikaci s dětmi, nevyrábějí loutky, ať již sami či s dětmi, častěji než učitelé, kteří se domnívají, že loutkové divadlo je pouze zdrojem zábavy.

H_{3_A}: Učitelé, kteří jsou přesvědčeni o tom, že loutka může napomoci komunikaci s dětmi, vyrábějí loutky, ať již sami či s dětmi, častěji než učitelé, kteří se domnívají, že loutkové divadlo je pouze zdrojem zábavy. (Tab. 3)

Tabulka 3 – využití loutek

	Vyrábí - ano	Vyrábí - ne	Celkem
pro komunikaci	97	61	158
pro zábavu	86	51	137
pro zábavu i komunikaci	79	39	118
celkem	262	151	413

Vypočítaná hodnota $\chi^2 = 8,16$ zaokrouhlená na dvě desetinná místa byla vyšší než kritická hodnota na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ pro dva stupně volnosti (5,991). Předpoklad o nezávislosti výroby loutek a využívání se nepotvrdil.

Přijímáme hypotézu H_3_A , která nám říká, že zde určitá závislost existuje.

Diskuse a závěr

Ověřením počátečních tvrzení jsme došli k závěru, že učitelé, kteří navštěvují s dětmi loutkové divadlo, také s dětmi sami loutky vyrábějí. Častější návštěva divadla je zřejmě zdrojem inspirace pro další tvořivou práci v mateřské škole, neboť z našeho dotazníkového šetření vyplynulo, že učitelé, kteří navštěvují loutkové divadlo s dětmi několikrát do roka, vyrábějí také s dětmi loutky častěji než učitelé, kteří chodí s dětmi do loutkového divadla pouze jedenkrát v roce. A když je učitel přesvědčen o tom, že loutka je pro dítě nejen zdrojem zábavy, ale že může být také komunikačním prostředkem mezi učitelem a dítětem i mezi dětmi navzájem, vyrábí s dětmi loutky ještě častěji. Při výrobě loutek rozvíjí učitelé psychomotorické dovednosti, práci s různými nástroji a teoretické vědomosti o různých materiálech. Následné využití loutek je také velmi rozmanité.

Loutky je možné doporučit pro rozvoj **představivosti a rozumové výchovy**. Dítě si musí představit hlavního hrdinu a místo děje. Pak následuje dlouhý proces, při kterém si realizuje svoje představy, což vyžaduje i pozornost a soustředěnost.

Také při rozvoji **mravní výchovy** hraje loutka důležitou roli. Dítě si osvojuje mravní pravidla a normy chování, poznává dobro a zlo ve vyhraněné formě. Důsledkem silné emocionality loutkového divadla se děti ztotožňují s hlavním hrdinou, a tak si osvojují normy chování.

O důležitosti loutky pro **rozvoj řeči** nemůže být pochyb. Loutkové divadlo vyžaduje i čistou a srozumitelnou řeč. Při loutkové hře se dítě setká i s mnohými novými výrazy. Nová slova lze podávat takovou formou, aby dítě samo přišlo na jejich význam. Tím se rozvíjí slovní zásoba a řečové schopnosti.

Jednou z výchovných složek v mateřské škole je i **literární výchova**. Pro loutkové divadlo v mateřské škole se doporučuje používat dětskou literaturu, neboť je dítěti velmi blízká. I když pohádka probíhá ve fantazijním světě, pomáhá dítěti orientovat se v životě, zprostředkuje dítěti užitečné poznatky, které mají i výchovný význam.

Loutkové divadlo má význam i pro **estetickou výchovu**, která usměrňuje pozornost dítěte na krásno v životě, v přírodě i v umění. Loutky mají význam i pro vizuální výchovu a výrobou loutek je možné zvýšit zájem dětí o výtvarné činnosti a manuální dovednosti.

Při **hudební výchově** je možné loutku použít jako znázorňující prostředek, neboť prostřednictvím loutky je možné naznačit sílu, výšku i hloubku hlasu a tónu. Také text písničky si dítě lépe zapamatuje, pokud mu k tomu napomůže loutka.

Při **tělesné výchově** je možné loutku využít při pohybových hrách, loutka může naznačovat pohyb, pomáhat při znázornění pohybu, neboť může vykonávat takové pohyby jako člověk.

Loutka pomáhá též při výchově k hygieně a při osvojování si správného životního stylu. A každý učitel jistě najde i další možnosti na smysluplné využití loutky při výchovně vzdělávací činnosti v mateřské škole (Honzíková & Depešová, 2017).

Z hlediska uplatnění loutky v edukaci ale není důležité, aby loutka byla perfektně proporcčně vyvedena a precizně zpracována, ale důležité je hlavně to, jak se dětem loutka představí, jak ji přijmou. Na výrobě loutek se mohou podílet i samotné děti, neboť jsou to právě ony, které mají velkou představivost a vidí i v obyčejně vytvořené loutce nádhernou postavičku, která s nimi mluví, směje se, hraje si, předává jim zkušenosti a nové poznatky.

Literatura

- Dostál, J., Hašková, A., Kožuchová, M., Kropáč, J., Ďuriš, M., Honzíková, J., Částková, P., Žilková, K., Stebila, J., Uhrinová, M., Bendík, M., & Fadrhonc, J. (2017). *Technické vzdělávání na základních školách v kontextu společenských a technologických změn*. Olomouc, Česká republika: Univerzita Palackého.
- Ferjenčík, J. (2000) *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál.
- Honzíková, J. & Depešová, J. (2017) *Kdo tvoří, ten nezlobí III aneb práce s loutkou v mateřské škole*. Plzeň: ZČU.
- Honzíková, J. (2016) Determinants of polytechnic education in pre-schools. In: *Journal of Technology and Information Education*. 8(2), 67-75.
- Honzíková, J. (2015) Polytechnická výchova v předškolním zařízení. In: *Technika a vzdelávanie*. 4(1), 49-50.
- Chráška, M. (2007) *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního*. Praha. Grada Publishing.
- Orosová, R. (2011) *Zážitková pedagogika vo výchovnom posobení triedneho učiteľa*. Košice: UPJŠ.
- Richterjörková, A. (2006) *Bakalářská práce: Loutky a jejich význam pro předškolní děti*. Plzeň: FPE ZČU.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (2017), [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [cit. 2018-05-20]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/predskolni-vzdelavani/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-predskolni-vzdelavani-od-1>
- Tomková, V. (2013) *Technická neverbálna komunikácia*. Nitra: UKF.
- Zacharová, J. (2015) *Bakalářská práce: Loutka a její význam pro dítě v mateřské škole*. Plzeň: FPE ZČU.

Kontaktní adresa:

Jarmila Honzíková, doc. PaedDr. Ph.D.,
Katedra matematiky, fyziky a technické výchovy, Fakulta pedagogická ZČU v Plzni, Klatovská 51,
300 00 Plzeň, ČR, tel.: + 420 377 636 500, e-mail: jhonziko@kmt.zcu.cz